

Onvoldoende zorg voor aardkundig erfgoed en geodiversiteit

Voor Geoheritage NL werk aan de winkel

door Hanneke van den Ancker, coördinator Geoheritage NL
info@geoheritage.nl

Geoheritage NL is sinds 1997 actief om beleid en bescherming voor aardkundig erfgoed en geodiversiteit in Nederland van de grond te krijgen. De vrijwilligersorganisatie bestaat uit een Platform en een Werkgroep Aardkundige waarden en stelt zich als doel het bewustzijn van aardkundig erfgoed en geodiversiteit van zowel aardwetenschappers, politici als publiek te verbeteren. Geoheritage NL is daarnaast actief in het Europees beleid en was onder meer betrokken bij de ontwikkeling van het *EU Manifesto on Earth Heritage and Geodiversity*, 2004. Dit manifest werd ondertekend door elf Europese en internationale organisaties met als resultaat dat geoheritage werd opgenomen in de EU Bodemstrategie en de Europese Bodemwetgeving. Helaas is deze wet wel door het Europees Parlement, maar niet door de Europese Commissie gekomen, waardoor er in EU-verband op deze terreinen nog steeds niets van de grond kan komen, noch op het gebied van onderzoek, noch op het gebied van beleid.

Het begin

In Nederland begint de bescherming van de natuur aan het eind van de 19de eeuw, als particulier initiatief. Een groep rond Jac. P. Thijssen en Eli Heimans richtte in 1905 de Vereniging tot Behoud voor Natuurmonumenten op met als doel bijzondere natuurgebieden aan te kopen en te beheren. Het Naardermeer werd als eerste aangekocht om te voorkomen dat het als vuilstort zou

Afb. 1. Heimansgroeve bij Cottessen (Zuid-Limburg).
Bron: Wikimedia Commons/Romaine

worden gebruikt. De vereniging – kortweg Natuurmonumenten – vroeg niet alleen aandacht voor de bescherming van planten en dieren, maar ook voor geologie en landschap. Die zorg stond tot voor kort in de doelstellingen maar werd twee jaar geleden geschrapt, mede vanwege de mogelijke strijdigheid met de aanleg van nieuwe natuur: de kunstmatige poelen en fantasieheuvels die de laatste decennia, ongeacht de oorspronkelijke structuur van het landschap, worden aangelegd.

In 1918 werd Geologisch Park Maarn als privé-initiatief opgericht, met zwerfstenen uit de zandgroeve aldaar. Waarschijnlijk was Natuurmonumenten de motor achter de aanwijzing van twee geologische monumenten in de jaren '20 van de vorige eeuw: de Heimansgroeve (afb. 1) en het Oudmirdumerklif (afb. 2). De Heimansgroeve, een voormalige Limburgse steengroeve

Afb. 2. Oudmirdumerklif in Gaasterland (Zuid-Friesland).
Bron: Rijkswaterstaat / COW

waar gesteente uit het Onder-Carboon (Namurien) aan het oppervlak komt (Formatie van Epen), is genoemd naar Eli Heimans. Het Oudmirdumerklif, een 6 meter hoog klif van keileem aan de Friese zuidwestkust tussen Lemmer en Stavoren, raakte geheel overgroeid en het klifkarakter verdween steeds meer. Tot in de jaren '60 verschenen nog enkele zwerfstenentuinen, zoals het Van der Lijn-reservaat bij Urk, na de inpoldering van de Noordoostpolder (1954).

Hernieuwde interesse

Eind jaren '70 van de vorige eeuw ontstaat er pas weer op grotere schaal interesse voor de bescherming van geomorfologie en geologie, en wel bij de begeleiders van de ruilverkavelingen. Zij zien de historische landschapsrestanten één voor één verdwijnen. Gesteund door het ontwakend milieubewustzijn van de jaren '60 begint een aantal van hen een discussie om de ruilverkavelingen minder rigoureuus uit te voeren en de mooiste delen van onze landschappen te beschermen.

In die periode verschijnt de eerste kaart met waardevolle gebieden, de Bolwerkkaart, die dient als de werkkaart voor ambtenaren van het toenmalige ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk werk (CRM) die de ruilverkavelingen in het veld begeleiden. Er volgt een opdracht van het ministerie tot een inventarisatie van aardkundig waardevolle gebieden per provincie (de GEA-karteringen). Per provincie stellen regionale specialisten op het gebied van geologie, geomorfologie en bodems de waardevolle gebieden vast, waarbij Gerard Gonggrijp, die daarbij ook een belangrijke ambassadeursrol vervult, het resultaat in de provinciale GEA-rapporten vastlegt. Vanwege de literatuurverwijzingen per gebied zijn dit nog steeds waardevolle documenten.

In 1985 belooft de regering een beschermingsbeleid op te zullen

Afb. 3. De Grebbeberg bij Rhenen. Luchtfoto: H. Bol (BOHOteam)

politieke wind privatiseren verschillende overheidsdiensten en verdwijnen de regionale diensten van bodemkartering en geologie. Waar deze diensten voeger gratis te raadplegen waren, moet men er voortaan voor betalen. Kennis van de ondergrond wordt vanwege de extra kosten voortaan door bouwers overbodig geacht of er wordt gebruik gemaakt van het te grote kaartmateriaal dat al voorhanden is.

Anders dan ecologen lobbyen aardwetenschappers niet bij ministerie, de Tweede Kamer of publiek. De Ecologische Hoofdstructuur weet dankzij de inzet van de ecologen stand te houden. In 1995 wordt de enige aardkundige die het ministerie nog in dienst heeft, wegbezuinigd. In het bodembeleid is veel geld en aandacht besteed aan het saneren van de vele bodemverontreinigingen. Dankzij bodembeschermingsgelden zijn er echter ook zeer veel aardkundige inventarisaties uitgevoerd, maar daar is in de meeste provincies weinig mee gedaan.

Afb. 4. Geologisch monument De Bouwepet bij Giekerk, Friesland. Bron: Wikimedia Commons/EmielH

stellen. De zorg voor het aardkundig erfgoed gaat in datzelfde jaar van het ministerie van CRM naar het ministerie van LNV en in 1994 verschijnt de nota Landschap, waarin het landschapsbeleid wordt uitgewerkt op basis van onder meer de aardkundige waarde van het gebied.

De realiteit

In de jaren '90 wordt het Natuurbeleidsplan door het rijk opgesteld. Het Landbouwministerie ziet zich vanaf de jaren '90 genoodzaakt een groot deel van het budget te besteden aan de verschillende veeziektes, zoals BSE en varkenspest, die de kop opsteken. Als gevolg van bezuinigingen en een liberaal-paarse

Dat de kleine aardkundige wereld zo versnipperd is en hierdoor onbereikbaar is voor beleidsmakers, leidt in 1998 tot de oprichting van het Platform Aardkundige Waarden (PAW), waarvan ook de natuur- en landschapsorganisaties, terreineigenaren, musea, ANWB en andere maatschappelijke organisaties deel gaan uitmaken. Het Platform komt twee keer per jaar bijeen; namens de aangesloten organisaties worden onder meer de ministeries, de directies van Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer, provincies en provinciale landschappen, duinwaterbeheerders, Naturalis, e.a. bezocht.

Geoheritage NL organiseert concrete activiteiten, zoals velddiscussies met natuurbeheerders, studiedagen en de informatieve waaier Schatkamer Aarde van de SIKB (Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer), een instrument voor goed bodembeheer gericht op gemeen-

teambtenaren. In het kader van het Internationale Jaar van de Aarde verschijnt eind 2008 een canon: Het Ontstaan Van Het Nederlandse Landschap. Een Canon In 12 Thema's, In 50 Vensters voor onderwijs en publiek.

Het 'lobbywerk' resulteert bijvoorbeeld eind 2000 in het opnieuw bezoeken van de GEA-objecten; twintig procent van deze aardkundig waardevolle gebieden moet worden afgevoerd. In 2005 verschijnen de Nota Ruimte en het kennisdocument Bewogen Aarde van het ministerie van LNV, waarin provincies en gemeenten wordt gevraagd de zorg voor het aardkundig erfgoed op te nemen. Er komt dus geen wettelijke zorgplicht. In 2009 verandert het Nederlandse landschapsbeleid opnieuw. De gemeenten zijn nu voortaan verantwoordelijk voor de zorg voor

Voorbeelden van Aardkundige monumenten

Halverwege de jaren '90 komen diverse projecten van de grond in het kader van provinciale Aardkundige Monumenten, zoals bijvoorbeeld in Utrecht: de Grebbeberg bij Rhenen (1995, afb. 3); de Korte en Lange Duinen bij Soest en het Zwerfsteneneiland Maarn (1999). Ook kwam in Friesland een zwerfstenenpark in de vorm van de landkaart van Scandinavië (ten noordoosten van Leeuwarden) tot stand: het Geologisch Monument te Mûnein (Molenend), dat ook wel wordt genoemd naar het aangrenzende natuurgebied Bouwepet (1999, afb. 4). In Noord-Holland en Noord-Brabant werden veertig aardkundige monumenten benoemd. Voorbeelden in Noord-Holland: de strandwal bij Spaarnwoude, de Stelling van Amsterdam bij het Alkmaardermeer, het eiland Wieringen en de Kennemerduinen; voorbeelden in Noord-Brabant: de Brabantse Wal, de wijstgronden (op de rand van de Peelrandbreuk) en de Loonse en Drunense Duinen (afb. 5). In Zeeland is in 2009 het in de 16^e eeuw als gevolg van verstuing ontstane duingebied Oranjezon uitgeroepen tot aardkundig monument. In november jl. is in Drenthe de Steilrand Donderen geopend, het tweede aardkundig monument in die provincie. Zie ook www.aardkundigewaarden.nl en www.geologievannederland.nl.

Afb. 5. Nationaal Park De Loonse en Drunense Duinen. De stuifduinen tijdens stormweer. Foto: Hemmo Dekkers

het landschap, de provincies houden slechts de vinger aan de pols. De middelen voor natuur en landschap zijn dit jaar (2012) gehalveerd. Voor Geoheritage NL wordt het niet eenvoudiger. Met een kleine groep actieve vrijwilligers is het vrijwel onmogelijk om in alle twaalf provincies en de meer dan 400 gemeenten die Nederland telt actief te zijn. Op dit moment zijn alleen in de provincie Noord-Holland de aardkundige monumenten

Afb. 6. In Duitsland zijn vele geoparken rondom vulkanisme opgezet. Het Vulkanpark Mayen-Koblenz in de Oost-Eifel is sinds 1996 een geopark en werkt samen met o.a. Geopark Vulkaneifel (het eerste Duitse Geopark) in een nationaal geoparknetwerk. Op de foto de bazaltwand bij Eitringen van de Bellerberg vulkaan. Bron: Wikimedia Commons/Holger Weinandt

wettelijk beschermd. De provincie Drenthe heeft de laatste jaren een scholingsprogramma voor haar gemeenten opgezet, omdat de meeste gemeenten te weinig kennis blijken te hebben over dit thema.

Ondanks de schaarse subsidies hebben de activiteiten van Geoheritage NL voor groeiende aandacht voor het aardkundig erfgoed gezorgd. Steeds vaker ontwikkelen provincies en gemeenten een beleid voor aardkundige waarden en inmiddels besteden ook de universiteiten er in hun opleiding aandacht aan. Landschapsbeheer Nederland en Staatsbosbeheer hebben het onderwerp in hun takenpakket opgenomen. Ook het denken vanuit de belangen van *geodiversiteit* groeit. Waar het bij aardkundig erfgoed gaat om behoud en bescherming van bijzondere *sites* (locaties) voor educatie, wetenschap en toerisme, gaat het bij geodiversiteit om het duurzaam ruimtelijke inrichten van heel Nederland met aandacht voor de aardkundige geschiedenis van ondergrond en landschap.

Europese initiatieven

Engeland is het verst gevorderd met beleid voor de geschiedenis van het landschap. Al sinds 1940 worden hier *Sites of Special Scientific Interest* aangewezen, waaronder ook geologische sites. De website van Natural England geeft een overzicht van deze SSSI's. Naast deze sites zorgen regionale werkgroepen van vrijwilligers voor de regionale sites (RIGS), die ze ook onderhouden en monitoren. Recent zijn er *Geodiversity Action Plans*, opgesteld om de kwaliteit van het landschap te verbeteren.

In 1986 wordt in Leersum ProGEO opgericht. Geleidelijk ontstaat er een groot Europa dekkend netwerk, dat is opgedeeld in vier Europese deelnetwerken, waarbij Nederland deel uitmaakt van het Noord-Europese deelnetwerk. De internationale vereniging van geomorfologen (IAG) houdt zich bezig met internationale *geomorphosites*, vooral in de omgeving van Zwitserland en Italië. Het IAG ontwikkelt routes die voor het publiek interessant (en veilig – vooral belangrijk in de Alpenlanden –) zijn en stimuleert de ontwikkeling van geoparken. Ook de European Federation of Geologists is sinds 2004 actief op dit vlak, met name via workshops en artikelen en door de aandacht van de Europese Unie voor dit thema te winnen.

In het jaar 2000 besluiten vier Europese regio's het European Geopark Network (EGN) op te starten met behulp van een projectsubsidie uit de regionale fondsen van de EU. In vier jaar tijd heeft het netwerk al meer dan 20 leden, vooral in het Verenigd Koninkrijk en Duitsland (afb. 6), maar ook in bv. Griekenland (afb. 7). In 2004 wordt een Global Network of National Geoparks (GGN) opgericht, ondersteund door UNESCO, waar ook de Europese Geoparken zich bij aansluiten, al zijn de eisen van het EGN strenger. De meeste GGN-parken liggen in China. In zowel Europese als Global Geoparken is het bijvoorbeeld niet toegestaan te handelen in fossielen en mineralen en op slechts enkele locaties kan worden verzameld indien dit gebeurt onder leiding van hiervoor opgeleide gidsen. Wel is er veel aandacht voor

het tekenen en met klei namaken van fossielen of mineralen. Centraal in het Geopark-concept staat de betrokkenheid van de lokale bevolking en de impuls voor de lokale economie. Zowel de term Europees als Global geopark zijn een soort keurmerken die wettelijke bescherming genieten; de aangesloten geoparken worden regelmatig door het eigen bestuur doorgelicht op hun prestaties, waarbij de ontwikkeling van een duurzame lokale economie een belangrijk criterium is. Inmiddels zijn er meer dan 50 Europese Geoparken en wereldwijd meer dan 91 Global Geoparks in 27 landen. Daarnaast zijn er in verschillende landen nationale geoparknetwerken ontstaan, zoals in Duitsland en China; dit laatste land heeft meer dan 150 nationale geoparken. Ook komen er steeds meer regionale en kleine lokale geopark-initiatieven.

Afb. 7. Lesbos Petrified Forest, een Grieks geopark. Boomstronk van een fossiele conifeer uit het Mioceen (Tertiair). Foto: Annemieke van Roekel

Nederlandse geoparken

In ons land zal volgend jaar, zeer waarschijnlijk, de Hondsrug het eerste *European Geopark* worden. Het initiatief komt in Nederland maar moeizaam van de grond. Niet dat de Nederlandse landschappen niet geschikt zijn als geopark. Zuid-Limburg kan zonder problemen meedoen, met de oorspronkelijke typologie van het Maastrichtien en de vindplaats van de *Mosasaurus*, het mooie kalksteenlandschap met zijn wetenschappelijk belangrijke reeks terrassen, de vuursteenmijnen van Rijckholt - St.-Geertruid, de grotten en groeven, o.a. van de ENCI, en de geschiedenis van de steenkoolwinning. De eerste stappen in die richting worden nu gezet, evenals in het Noord-Hollandse veenlandschap. Nederland is natuurlijk bij uitstek het land van

de natuurlijke processen. De Waddenzee met zijn dynamische eilanden zou goed passen in het geopark-concept, maar ook de Veluwe als meest gave stuwwalcomplex uit het Saalien, of de grote, vrij gave rivierduincomplexen van Nationaal Park Maasduinen uit het Weichselien. Of de actieve stuiflandschappen zoals het Wekeromse zand, Kootwijkerzand, Hulshorsterzand, Lange en Korte Duinen, die uniek zijn in Europa, evenals de complexe interacties tussen natuur en historische ontginning door de mens in het veenlandschap en het groterivieren-gebied. En *last but not least* onze duingordel met zijn veelsoortige duinvormen. Veel Nederlandse gebieden zouden m.i. als Europees of nationaal geopark kwalificeren.

Slot

Veel overheden beschouwen aardkundig erfgoed en geodiversiteit niet als kwaliteiten, maar als niet-relevant of last. Het ontwikkelen van geoparken in samenspraak met deskundigen en de lokale bevolking stuit evenmin op veel enthousiasme. Bovendien zien sommige ecologen en landschapsarchitecten de bijdrage van aardwetenschappers aan de inrichting van ons landschap helaas zelfs als een bedreiging, vooral wanneer het hen gaat om het scheppen van 'nieuwe natuur' en de laatste modes in landschapsinrichting. Een regelmatige monitoring van de waardevolle gebieden zou aan de bescherming kunnen bijdragen. Kortom: voorlopig meer werk dan Geoheritage NL aankan.

Meer lezen:

- Het ontstaan van het Nederlandse landschap. Een Canon in 12 thema's, in 50 vensters. H. van den Ancker en P.D. Jungerius, 2008. ISBN 9789074980203
- Aardkundige waarden in de provincie Utrecht, A.A. Brombacher en W. Hoogendoorn; Provincie Utrecht, 1997
- Vijf aardkundige waarden in de provincie Utrecht. W. Hoogendoorn. In *Gea* 2001, nr. 1
- Zwerfsteneneiland Maarn valt in de prijzen. W. Hoogendoorn. In: *Gea* 2011, nr. 4
- Van beekdal tot stuifduin: aardkundige waarden in Noord-Brabant. A. Koomen, E. Verbauwen, P. Kiden, 2007, provincie Noord-Brabant (aldaar te bestellen, ca. € 10,-)
- Lesbos Petrified Forest. Miocene flora verdronken in as (Een artikel over een Grieks Geopark). A. van Roekel. In: *Gea* 2010, nr. 4.
- Geoheritage in Europe and its conservation: Wimbleton, W.A.P. & Smith-Meyer, S. (eds), 2012. ISBN 9788242624765. Bestellen via www.progeo.se
- Geodiversity, valuing and conserving abiotic nature. M. Gray, 2004 (2e druk 2013), Wiley, ISBN 0470848952

Websites:

www.aardkunde.nl
www.geoheritage.nl
www.europeangeoparks.org
www.globalgeopark.org
www.naturalengland.org.uk
www.geomorph.org/wg/wggs.html
www.eurogeologists.de (panel of experts)